

УДК 334.722:332.1:330.837
JEL O20, R58

М. В. Максимчук

доктор економічних наук, старший науковий співробітник відділу
регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних
досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів
e-mail: regionmak@i.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5177-539X>

ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В РЕГІОНІ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ

В статті досліджено особливості формування та функціонування інструментів підтримки бізнесу регіону в умовах децентралізації влади. Запропоновано схему класифікації інструментів підтримки бізнесу, виділено чотири базові групи інструментів, зокрема: адміністративно-правові, фінансово-економічні, інформаційно-консалтингові, соціально-культурні. Проаналізовано основні показники розвитку підприємницького сектору на рівні регіонів України, виокремлено організаційно-управлінські, бюджетно-фінансові та соціокультурні проблеми формування інструментарію підтримки бізнесу в сучасних умовах та окреслено перспективи його інституціалізації на регіональному рівні.

Ключові слова: бізнес, підприємництво, економічні інструменти, підтримка бізнесу, інституціалізація, регіон, Україна.

Maksymchuk M. TOOLS OF THE BUSINESS SUPPORT IN THE REGION: THE PROBLEMS OF FORMATION AND THE PROSPECTS FOR INSTITUTIONALIZATION

The paper researches the peculiarities of forming and functioning of business support instruments in a region in conditions of authorities' decentralization. The research aims to analyze the specifics of application of business support instruments in Ukrainian regions and to reveal the problems and challenges of entrepreneurship sector transformation in this framework. The scheme of classification of the business support instruments is suggested and four basic groups of instruments are defined, in particular: administrative and legal, financial and economic, informational and consulting, social and cultural. Major indicators of entrepreneurship sector development at the level of Ukrainian regions are analyzed. Analysis of methodical approaches to evaluation of regions and their rankings by the entrepreneurship development indicators is conducted. In particular, the paper researches the adapted methodology of World Bank that stipulates the evaluation of the ease of doing business (entrepreneurship activity) across the five directions of cooperation of entrepreneurs with local authorities. The most important directions of organizational and economic development that reduce the problems of institutionalization of business support instruments at regional level are outlined, in particular: introduction of new and substitution of existing organizational and management forms of activity of business support structures; preserving and renewal of staff and management potential; investment attraction and stimulation of economic activity of entrepreneurship sector; introduction of the new forms of funding and assistance to business at the level of communities; promotion of communities' role in maintenance of entrepreneurship sector functioning in the regions; improvement of information provision and communication between the authorities and business. Efficient institutionalization of the instruments of business support and development in a region should take place on the basis of mesoeconomic approach to the development of the new forms of doing business, which requires further research in terms of substantiation of conceptual provisions of the development of region's territories through stimulation of entrepreneurship activity of community's residents and forming of creative local clusters.

Keywords: business, entrepreneurship, economic tools, support of business, institutionalization, region, Ukraine.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки регіонів України в умовах децентралізації влади та формування нових об'єднаних територіальних громад (ОТГ) підприємницький сектор регіонів потребує особливої уваги з боку державних органів управління, оскільки доволі сильно змінюються інституційні умови його функціонування, що становить доволі складну організаційно-господарську проблему, яка потребує детального вивчення та надання науково обґрунтованих рекомендації щодо підтримки розвитку бізнесу на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам розвитку підприємництва в регіонах України присвячена значна кількість наукових публікацій вітчизняних вчених. Зокрема, питання функціонування

інституційного середовища розвитку бізнесу досліджували В. Геєць, А. Гальчинський, М. Мельник, І. Сторонянська, Я. Пушак, С. Шульц. Проблеми ефективності підприємництва регіонів України вивчали З. Варналій, С. Давимука, Я. Жаліло, М. Козоріз, А. Мокій, А. Філіпенко та інші.

Метою статті є аналіз специфіки формування та функціонування інструментів підтримки бізнесу в регіонах України і виокремлення на цій основі проблем і викликів трансформації підприємницького сектору регіонів держави в умовах децентралізації, а також формулювання пропозицій з їх подолання, в тому числі на основі інституціалізації інструментарію підтримки бізнесу на регіональному рівні.

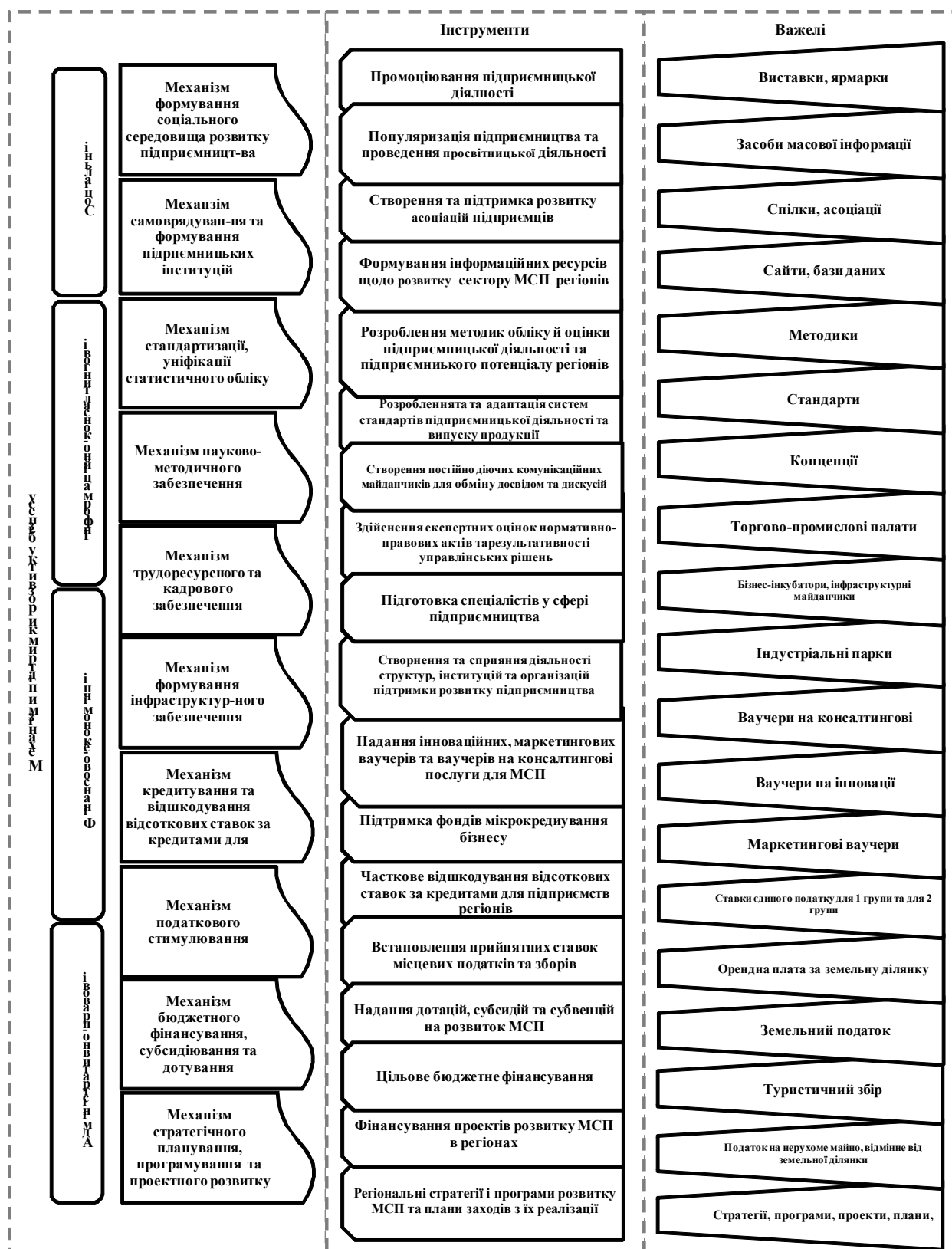

Рис. 1. Класифікація інструментів підтримки бізнесу

Складено автором.

Основні результати дослідження. Практика господарської діяльності породила цілі набори інструментів підтримки бізнесу, які можуть бути класифіковані за різними ознаками. На основі аналізу наукових публікацій з підтримки розвитку бізнесу можемо виділити

адміністративно-правові, фінансово-економічні, інформаційно-консалтингові та соціокультурні інструменти підтримки розвитку бізнесу в регіоні (рис. 1).

Групи інструментів формують методи підтримки, а з іншого боку – тому чи іншому методу властиві певні на-

бори інструментів підтримки бізнесу. Якщо перейти від ідеалізованої схеми класифікації до практики господарсько-управлінської діяльності, то слід зазначити, що у кожній групі інструментів використовуються планові, ринкові та комбіновані методи впливу на розвиток бізнесу.

На сучасному етапі розвитку підприємницького сектору регіонів України серед адміністративно-правових інструментів підтримки розвитку бізнесу відбувається перехід від програмного до проектного підходів, що передбачає формування регіональних стратегій розвитку підприємництва на більш коротку перспективу, ніж було прийнято раніше, а також виділення на конкурсній основі фінансування проектів розвитку підприємництва. Також значною мірою зменшується використання такого інструмента, як надання прямої державної підтримки на розвиток підприємництва (дотації, субвенції, субсидії), хоча певні сфери підприємницької діяльності в аграрному секторі (птахівництво, тваринництво) мають значні обсяги державної підтримки.

Серед фінансово-економічних інструментів вагомим значення набуває часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами для підприємств, яке реалізують регіональні органи влади, а також надання інноваційних, маркетингових та консалтингових ваучерів для підприємств. Значних змін також зазнало податкове регулювання розвитку підприємництва. Тут слід назвати такі важелі, як місцевий податок на нерухоме майно, туристичний збір, земельний податок, орендна плата за земельну ділянку та ставки єдиного податку для 1-ї та 2-ї групи (рис. 1).

В умовах розвитку економіки знань усе більшого значення набувають інформаційно-консалтингові інструменти підтримки розвитку підприємництва в регіонах. Тут слід назвати формування інформаційних ресурсів з розвитку бізнесу в регіонах, формування

комунікаційних майданчиків для обміну досвідом, заходи з формування дієвого експертного середовища в сфері розвитку підприємництва. Незмінно важливими є група методів з підготовки кадрового забезпечення розвитку підприємницького сектору та надання консультативних послуг.

Соціально-культурна група інструментів охоплює формування інституційного середовища розвитку бізнесу, популяризацію та промоцію підприємницької діяльності. Значення цих інструментів зростатиме разом із формуванням розвинутого громадянського суспільства в Україні.

Використання різних конкретних методів підтримки розвитку бізнесу в регіонах залежить від рівня його розвитку. З огляду на це коротко розглянемо основні характеристики функціонування підприємницького сектору регіонів України (рис. 2).

За показником приросту продукції у 2016 р. найбільш інтенсивно розвивалися центральні області. Найвищого значення цей показник сягає у Кіровоградській, Одеській, Харківській та Волинській областях. Високі темпи приросту спостерігаються також у Миколаївській, Черкаській, Житомирській та Вінницькій областях. Натомість низькі темпи приросту були у Запорізькій, Тернопільській, Рівненській, Сумській та Закарпатській областях.

За часткою продукції у підприємницькому секторі лідирують Київська, Дніпропетровська та Харківська області. Ці ж регіони мають найбільшу частку зайнятих у підприємницькому секторі у загальній кількості зайнятих в Україні. За показником частки зайнятих до них наближається Львівська область, проте за часткою продукції вона значно поступається Полтавській, Запорізькій та Донецькій областям. Таке співвідношення показників пояснюється тим, що на Львівщині розвиваються переважно мале та середнє підприємництво.

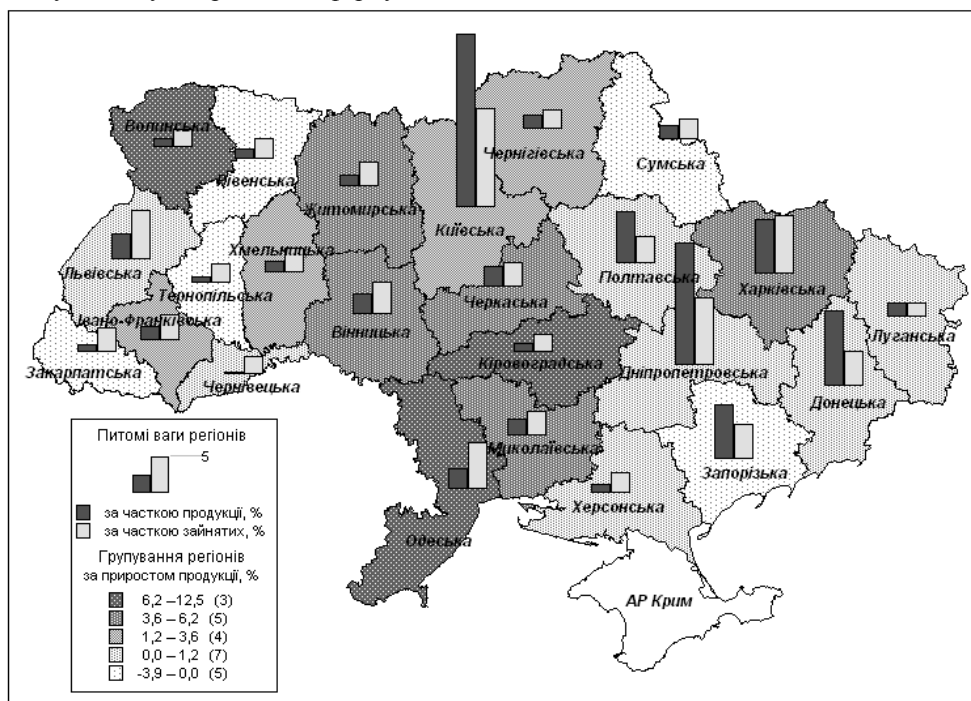

Рис. 2. Характеристики функціонування підприємницького сектору регіонів України у 2016 р.

Розраховано автором за [7].

На рис. 2 подано основні характеристики підприємницького сектору України в розрізі господарсько-культурних регіонів (ГКР). Нами обрано для аналізу саме цю мезорегіональну

структуру, оскільки ГКР – це територія, яка відрізняється від інших територій за низкою господарських та культурних ознак і характеризується певною цілісністю та

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

взаємопов'язаністю її складових в контексті історичного розвитку культури, господарства та підприємництва, що проявляється як ментальна

ідентичність регіональної громади і може бути виражено в історичній назві регіону [5, с. 131].

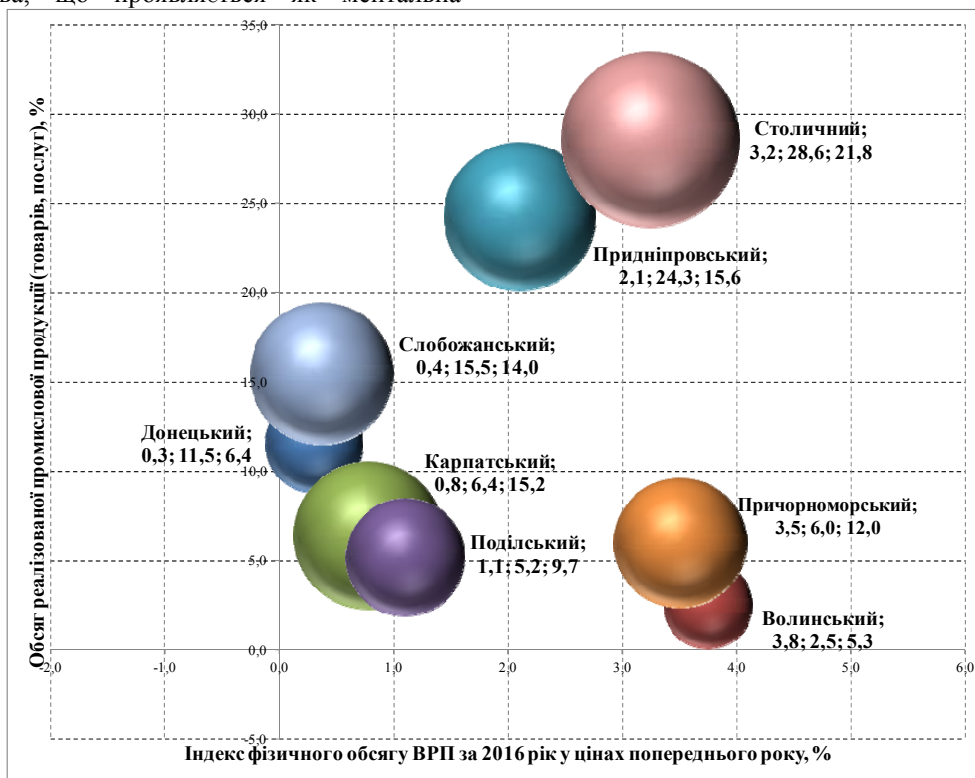

Рис. 3. Підприємницький сектор України за обсягом реалізованої промислової продукції та динамікою зростання ВРП (у розрізі господарсько-культурних регіонів) у 2016 р.

*третім виміром (розміром бульбашок) на діаграмі показано частку зайнятих економічною діяльністю регіонів в Україні, % Розраховано автором за [7].

Вченими ІРД НАН України був проведений аналіз схем структурування економічного простору України і виділено вісім ГКР, що лягли в основу при обґрунтуванні пропозицій щодо формування чотирьох великих глобалізованих економічних районів [4, с. 247-262]. Саме за цими вісьмома ГКР подано характеристики підприємництва на ілюстрації¹.

З метою дослідження інституційних умов розвитку бізнесу в регіонах України було проведено аналіз методичних підходів до оцінювання та рейтингування регіонів за показниками розвитку підприємництва. Також було проаналізовано методики дослідження ділової активності, що проводяться різними експертними структурами в Україні

Зокрема, була досліджена адаптована методологія Світового банку, яка передбачає оцінювання легкості ведення бізнесу (підприємницької діяльності) за

п'ятьма напрямками взаємодії підприємців з місцевими органами влади, а саме:

- сплата місцевих податків (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; туристичний збір; земельний податок; орендна плата за земельну ділянку; ставки єдиного податку для 1 групи та для 2 групи);
- створення підприємства;
- одержання дозволів на будівництво;
- оформлення земельної ділянки під об'єктом нерухомості;
- приєднання до електромережі².

Кожен з п'яти напрямів оцінювався експертами за бальною оцінкою і на цій основі за інтегральною сумою балів проводилося рейтингування регіонів України, результати якого представлені на ілюстрації. На рисунку представлено відхилення суми балів для кожного регіону від середньої суми балів по Україні (91 бал).

Виходячи з рейтингової оцінки можемо побачити, що найкращі умови для ведення бізнесу сформувалися у Сумській, Львівській, Кіровоградській, Івано-Франківській та Тернопільській областях. Натомість із значними перешкодами відбувається розвиток бізнесу у

¹ Господарсько-культурні регіони: Столичний (Київська, Житомирська, Черкаська, Чернігівська області, центр – м. Київ); Волинський (Волинська, Рівненська області, центр – м. Луцьк), Карпатський (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області, центр – м. Львів), Подільський (Хмельницька, Вінницька, Тернопільська області, центр – м. Хмельницький), Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області, АР Крим, центр – м. Одеса), Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області, центр – м. Дніпро), Слобожанський (Харківська, Полтавська, Сумська області, центр – м. Харків), Донецький (Донецька, Луганська області, тимчасовий центр – м. Маріуполь).

² Перевірка та оцінювання легкості ведення бізнесу в регіонах України проводилося експертами Офісу ефективного регулювання (BRDO) та Спілки українських підприємств (СУП) на основі адаптованої методології Світового банку. Результати оцінювання представлені на сайті: <http://brdo.com.ua/>.

Луганській, Херсонській, Чернігівській, Запорізькій та Рівненській областях. Інші області, включно із

столицею м. Києвом складають групу регіонів із середнім рівнем легкості ведення бізнесу.

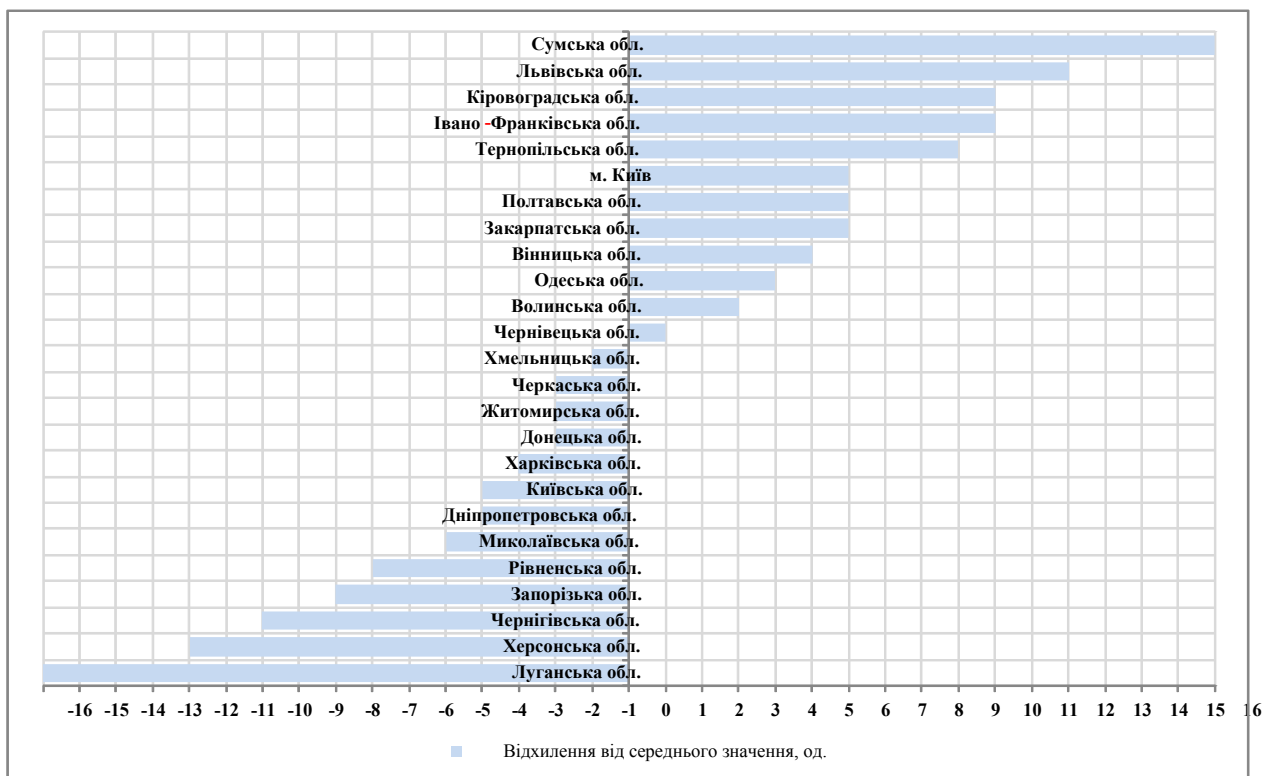

Рис. 4. Відхилення сумарної бальної оцінки ділової активності від середнього значення в Україні у 2016 р., од.

Розраховано автором за [8].

Проведений аналіз свідчить про те, що існує значна потреба у підтримці розвитку бізнесу в регіонах України через диспропорційність його розвитку та різні організаційно-інституційні умови його функціонування.

Ефективність підтримки розвитку бізнесу залежить від рівня інституціалізації інструментів підтримки, під якою слід розуміти процес організаційного закріплення певного інструментарію (важелів, методів, прийомів) щодо організації та сприяння веденню бізнесу, і збільшення рівня імовірності використання цих інструментів у практиці підприємницької діяльності, формування на цій основі закріплених інституцій. Фактично інституціалізація – це організація інституцій, які діють у сфері підтримки розвитку бізнесу в регіонах, формуючи відповідні інструменти.

Вихідним правовим джерелом інституціалізації інструментів підтримки бізнесу в регіонах є Конституція України, стаття 42 якої проголошує для кожного громадянина право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Разом із тим, стаття регулює (шляхом обмеження відповідним законом) підприємницьку діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Конституція України визначає, що Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності, а також захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції

та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [2, с. 42].

Використання проблемно-орієнтованого підходу до підтримки розвитку бізнесу в регіонах дозволяє виділити проблеми та побачити можливості їх розв’язання, адже бізнес не лише породжує проблеми, а створює можливості для їх розв’язання за рахунок активізації підприємливості та людської креативності взагалі [1, с. 10].

Щодо інституціалізації інструментів підтримки розвитку бізнесу в регіонах, то цьому процесові притаманні такі проблеми:

1. Зміна «інституційного поля» функціонування інструментів внаслідок розгортання процесів децентралізації.
2. Брак кваліфікованих управлінських кадрів на базовому рівні підтримки розвитку бізнесу.
3. Недостатній рівень інвестицій та інновацій у підприємницькому секторі, їх вибірковість та диспропорційність [3, с. 78].
4. Низький рівень фінансового забезпечення формування структур підтримки бізнесу в регіонах та проблемне бізнес-середовище [6, с. 215-217].
5. Недостатній рівень розвитку та інформованості громадянського суспільства та громадських ініціатив у сфері розвитку бізнесу.

Незадовільний рівень інституціалізації інструментів підтримки розвитку бізнесу в регіонах негативно впливає на розвиток підприємницького сектору, адже з точки зору етичних норм бізнесу

фірми не зобов'язані робити внески у місцеві інституції, якщо останніми погано керують [1, с. 23]. Зважаючи на це, окреслимо найважливіші напрями організаційно-економічного розвитку, реалізація яких дозволить пом'якшити проблеми інституціалізації інструментів підтримки бізнесу на регіональному рівні та справитися з викликами у цій сфері, зокрема:

1. Запровадження нових та зміна існуючих організаційно-управлінських форм діяльності структур підтримки бізнесу в умовах децентралізації.

2. Збереження та оновлення кадрового та керівного потенціалу управлінських структур на регіональному рівні.

3. Залучення інвестицій та активізація інноваційної діяльності підприємницького сектору регіонів, його креативної та мультиплікативної функції.

4. Запровадження нових форм фінансування та підтримки бізнесу на рівні ОТГ, зокрема проектного менеджменту.

5. Активізація ролі громад у забезпеченні функціонування підприємницького сектору регіонів держави.

6. Покращення інформаційного забезпечення і комунікацій між владою та бізнесом в регіонах держави.

Висновки. У підсумку слід зазначити, що ефективна інституціалізація інструментів підтримки та розвитку бізнесу регіону повинна відбуватися на засадах мезоекономічного підходу до розвитку нових форм ведення бізнесу, що потребує подальших досліджень у напрямі обґрунтування концептуальних положень розвитку територій регіону на основі активізації підприємницької діяльності мешканців громади та формування креативних локальних кластерів в ОТГ.

Подальші дослідження окресленої у статті проблематики можуть відбуватися у напрямі формування на основі виділених груп інструментів механізмів підтримки розвитку бізнесу в регіоні, виділенні ідеалізованої структури механізмів, пошуку шляхів їх удосконалення та виявленні регіональних особливостей функціонування механізмів підтримки бізнесу, а також інституційного узгодження та синхронізації їх функціонування на різних щаблях управління від національного до локального.

Список використаних джерел

1. Герет Т. М., Клоноскі Р. Дж. *Етика бізнесу*. Київ, 1999. 214 с.

2. Конституція (Основний Закон) України. Київ, 2017. 74 с.

3. Луцків О. М., Габрель М. С. Організаційно-інноваційні засади розвитку підприємництва регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 3(125). Економіка та управління підприємствами. С. 74-79.

4. Макроекономічне районування України: історичні витоки, сучасність та перспективи / ред. С. Л. Шульц. Львів, 2011. 268 с.

5. Максимчук М. В. Інституціалізація розвитку економіки регіонів України: теорія і практика. Львів, 2016. 394 с.

6. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій. Львів, 2012. 568 с.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Щорічна оцінка ділового клімату 2016: Національний та регіональний виміри. *Інститут економічних досліджень та політичних консультацій*: сайт. 2016. Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/ABCA?pid=5789.

References

1. Garrett, T. M., & Klonoski, R. J. (1999). *Etyka biznesu [Business ethics]*. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

2. Konstytutsiya (Osnovnyi Zakon) Ukrainy [Constitution (Basic Law) of Ukraine] (2017). Kyiv. [in Ukrainian].

3. Lutskiy, O. M., & Habrel, M. S. (2017). Orhanizatsiyno-innovatsiyni zasady rozvytku pidpryyemnytstva rehionu [Organizational-innovative principles of entrepreneurship development in the region]. In *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnogo periodu Ukrainy [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine]*: Vol. 3(125). Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy [Economics and Enterprise Management] (pp. 74-79). [in Ukrainian].

4. Shults, S. L. (Ed.). (2011). Makroekonomichne rayonuvannya Ukrainy: istorychni vytyky, suchasnist' ta perspektyvy [Macroeconomic zoning of Ukraine: historical sources, modernity and perspectives]. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

5. Maksymchuk, M. V. (2016). Instytualizatsiya rozvytku ekonomiky rehioniv Ukrainy: teoriya i praktyka [Institutionalization of development of the regions' economy of Ukraine: theory and practice]. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

6. Melnyk, M. I. (2012). Formuvannya biznes-seredovyscha Ukrainy v umovakh instytutsiynykh transformatsiy [Formation of the business environment of Ukraine in the context of institutional transformations]. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

7. Ofitsiyniy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Site of the State statistic service of Ukraine]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

8. Shchorichna otsinka dilovoho klimatu 2016: Natsional'nyi ta regional'nyi vymiry [Annual Business Climate Assessment 2016: National and Regional Dimensions] (2016). *Institute for Economic Research and Policy Consulting*: Website. http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/ABCA?pid=5789. [in Ukrainian].

Надійшло 19.06.2018 р.